

Александар Крстић
Историјски институт
Кнез Михаилова 36/II, Београд, Србија
aleksandar.krstic@iib.ac.rs

ДВА НЕОБЈАВЉЕНА ЛАТИНСКА ПИСМА ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА*

Апстракт: Рад представља критичко издање два кратка, до сада необјављена и код нас непримећена латинска писма деспота Стефана Лазаревића. Једно писмо упућено је из Београда Стефану Реметском, а друго из Баточине Стефану Реметском и Бенедикту Химфију Млађем, деспотовим представницима на његовим поседима у Сатмарској жупанији у Угарској. Писма су настала између 1412. и 1420/1421. године. Деспотово писмо датовано у Баточини садржи до сада најстарији помен овог насеља у Поморављу.

Кључне речи: Деспот Стефан Лазаревић, Београд, Баточина, Поморавље, Сатмар, Стефан Химфи од Ремете, Бенедикт Химфи од Дебренте.

Највећи део од свега неколико латинских исправа деспота Стефана Лазаревића сачуваних у архивима у Мађарској односи се на спорове и проблеме настале током деспотовог уживања богатог властелинства у Сатмарској жупанији.¹ Овај комплекс, који је деспот Стефан

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (ев. број 177029).

¹ Осим те групе исправа, до данас је опстало још једино деспотово писмо из Будима од 15. јуна 1424. године, којим је наредио свим својим поджупанима, порезницима, службеницима и фамилијарима у Угарској да поштују привилегије монаха павлинског манастира Св. Лаврентија поред Будима: L. THALLÓCZY – A. ÁLDÁSY, *Magyarország melléktartományainak oklevéltára II. A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526*, Budapest 1907, 71; А. КРСТИЋ, Писмо деспота Стефана Лазаревића својим угарским службеницима о правима павлинског манастира Светог Лаврентија код Будима, *Стари српски архив* 12 (2013) 133–143.

добрио од угарског краља Жигмунда Луксембуршког 1411. године, чинили су градови Сатмар, Немети, Нађбања (Ривулус Доминарум) и Фелшебања са 18 села и селишта, рудницима сребра и злата и ковницом новца.² До сада је публикувано пет деспотових писама, насталих током 1417. године, упућених различитим дестинатарима. Српски владар је 18. фебруара из Крушевца писао ердељском бискупу Стефану Упорију у вези са проблемом скупљања црквене десетине на његовим поседима у Сатмарској жупанији.³ Осам месеци касније, 28. октобра исте године, деспот Стефан Лазаревић је из Београда упутио три писма грађанима и варошким властима Сатмара и Неметија, и једно грађанима и властима Нађбање.⁴ Из наведених писама види се да је деспотов представник на поседима који су му припадали у Сатмарској жупанији био Стефан од Ремете, син Петра, из једне гране познате породице Химфи.⁵

² L. THALLÓCZY – A. ÁLDÁSY, *Oklevéltár*, 52–57; J. РАДОНИЋ, Споразум у Тати 1426. и српско-угарски односи од 13. до 16. века, *Глас Српске краљевске академије* 187 (1941) 117–232, стр. 158; *Историја српског народа* (= *ИСН*) 2, Београд 1982, 322 (С. ЂИРКОВИЋ); А. КРСТИЋ, Документи о угарским поседима деспота Ђурђа датим у залог Јовану Хуњадију 1444. године, *Мешовита грађа* (*Miscellanea*) 32 (2011) 125–156, стр. 127–128. О историји Сатмара, Неметија, Нађбање и Фелшебање у средњем веку видети и: V. BAGOSSY, *Szatmár-Németi története, Szatmár vármegye és Szatmárnémeti*, Magyarország vármegyéi és városai, ed. S. BOROVSKY, Budapest 1908, 166–177; Z. MÓRICZ, Nagybánya, *Ibidem*, 195–203; J. FARKAS, Felsőbánya, *Ibidem*, 220–229; F. MAKSAY, *A középkori Szatmár megye*, Budapest 1940, 67–72, 98–106.

³ L. THALLÓCZY – A. ÁLDÁSY, *Oklevéltár*, 59–60; F. PESTY, *Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországon és a rácz despota cím*, Budapest 1877, 51; J. РАДОНИЋ, Споразум у Тати, 160–161, нап. 13.

⁴ L. THALLÓCZY – A. ÁLDÁSY, *Oklevéltár*, 61–64; PESTY, *Brankovics György birtokviszonyai*, 51–52. Детаљније смо се позабавили садржајем ових писама у раду: Деспот Стефан Лазаревић и Баточина, *Споменица академика Милоша Благојевића*, у штампи.

⁵ Племићки предикат носио је по поседу Ремете, који се налазио у долини реке Брзаве, северно од данашњег насеља Берзовиа у румунском Банату. Пошто му је отац, бивши бан Бугарске бановине, погинуо 1375. године у походу на Влашку, Стефан је са стричевима Бенедиктом и Николом поделио породичне поседе Ремете и Егерсег, а 1377. године је заједно са њима добио од краља нове поседе (седам села) у Крашовској жупанији. Стефаново име се потом среће у већем броју докумената све до 1421. године, углавном везано за спорове са суседима и рођацима око поседа или делова поседа које је имао на подручју Крашовске, Тамишке, али и Веспремске и Вашке жупаније. Крајем XIV и почетком XV века био је фамилијар тамишких жупана Николе Марцалија и Пипа од Озоре. Није познато под којим околностима је ступио у службу деспота Стефана, али је чињеница да се радило о племићу из јужне Угарске, из крајева у сусед-

Ова писма, која су нашој историографији доступна више од једног века захваљујући дипломатару о српско-мађарским односима у средњем веку Лајоша Талоција и Антала Алдашија, била су похрањена у архиву породице Калај. Са овим архивом доспела су прво у Библиотеку Мађарског народног музеја (Magyar Nemzeti Muzeum), а затим у Мађарски национални архив (Magyar Nemzeti Levéltár) у Будимпешти. Међутим, поред пет наведених докумената, у породичном архиву Калаја сачувана су још два кратка писма деспота Стефана, која до сада нису публикована, и која овом приликом објављујемо. Једно је настало у Београду и упућено је Стефану од Ремете, деспотовом жупану у Сатмару. Деспот Стефан овим писмом наређује Реметском да са својим људима и фамилијарима отпрати до куће извесног мајстора звоноливца Ханса Немца. Друго писмо је написано у Баточини и адресирано на Стефана од Ремете и његовог рођака Бенедикта Химфија Млађег, који је такође означен као деспотов жупан у Сатмару.⁶

ству Србије, вероватно имала неку улогу у томе. Као деспотов жупан (*comes*) и магистар товарника (*magister tavernicorum*) у Сатмару током друге и на самом почетку треће деценије XV века, био је нека врста коморника или протовестијара српског владара на поседима у Угарској, или бар у Сатмарској жупанији. Био је ожењен Катарином из породице Македонија, са којом је имао пет синова: F. PESTY, *Krassó vármegye története* III, Budapest 1883, 155, passim; T. ORTVAY – F. PESTY, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez* I (1183–1430), Pozsony 1896, 136, passim; A. FEKETE NAGY – L. MAKKAI, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum*, Budapest 1941, 221–223; E. MÁLYUSZ ET AL., *Zsigmondkori oklevéltár* I–XII, Budapest 1951–2013; M. LENDVAI, *Temes vármegye nemes családjai* 1, Budapest 1896, 54–55; P. ROKAI, Prilog istoriji Bugarske banovine, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 13/1 (1970) 81–86, str. 82; P. ENGEL, *Magyarország világi archontológiája (1301–1457)* I, Budapest 1996, 34–35, II, 100; IDEM, *Középkori magyar genealógia*, Magyar Középkori Adattár, CD-Rom, Budapest 2001, *Him rokonsága, 2. tábla: Himfi*; C. POPA-GORJANU, Despre *familiares și familiaritas în cazul familiei Himfi*, *Apulum* 44 (2007) 363–382, pp. 367–370, 374; L. BOLDEA, Situația iobăgimii de pe domeniul Gherteniș la sfârșitul secolului XIV – începutul secolului XV, *Banatica* 19 (2009) 9–30, pp. 10–11, 13, 15–27; Eadem, Un secol din evoluția unui domeniu feudal al Banatului de Câmpie: domeniul familiei nobile Danciu de Macedonia, *Analele Banatului, serie nouă: Arheologie – Istorie* 18 (2010) 123–134, pp. 124–129; A. КРСТИЋ, Вршац у средњем веку. I део: од раног средњег века до краја 14. stoleћа, *Историјски часопис* 59 (2010) 77–102, стр. 96–97, 98, нап. 75; ИСТИ, Деспот Стефан Лазаревић и Баточина (у штампи).

⁶ Стефан Реметски и Бенедикт Химфи се у деспотовим писмима наводе са титулом „comes de Zathmar“, што је еквивалент мађарског наслова *ispán* (жупан). Међутим, поменута двојица племића нису били ни жупани ни поджупани Сатмарске жупаније, јер су током периода у коме је деспот Стефан уживао поседе у Сатмарској жупанији (1411–1427), на положају жупана те жупаније били

Овај допис је још краћи од претходног. Деспот Стефан Лазаревић наређује двојици својих угарских службеника да буду војнички спремни да, када добију друга његова писма, дођу код њега са својим људством. Ова два кратка документа остала су незапажена у српској медијевистици.⁷ Иако штурни, они ипак пружају неколико значајних података. Тако је деспотово писмо настало у Баточини најстарији сада познати извор који сведочи о постојању овог насеља у Поморављу.⁸ Писмо показује да је поред Стефана од Ремете и његов рођак Бенедикт Химфи Млађи био на дужности деспотовог жупана у Сатмару у једном периоду током друге деценије XV века.⁹ Осим тога, оно по-

Петар Перењи (1406–1419) и Ђорђе Чаки (1419–1428). Више њихових фамилијара, укупно 13 личности, вршило је службу сатмарских поджупана у наведеном раздобљу: P. ENGEL, *Archontológia* I, 190. Примери из дипломатичке грађе показују да је, поред осталог, наслов *comes* коришћен у Угарској и за заповеднике тврђава, управитеље и старешине градова, поседа и мањих места: A. BARTAL, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Budapestini 1901, 143–145; *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae* II (Clericus–Foresterius), red. M. KOSTRENIĆ, Zagrabiae 1971, 249–250. По свему судећи, деспот је ову титулу употребљавао да означи своје представнике у Сатмару, односно Стефан и Бенедикт Химфи су службу жупана обављали на поседима који су деспоту Стефану припадали у овој жупанији.

⁷ Поменуте документе користио је и коментарисао F. PESTY, *Brankovics György birtokviszonyai*, 52. Међутим, вероватно стога што ове две исправе нису биле објављене у збирци Л. Талоција и А. Алдашија, на њих нису обратили пажњу наши истраживачи, чак ни они који су се служили Пештијевим делом.

⁸ До сада се сматрало да се Баточина први пут помиње у турском попису Смедеревског санџака из 1476/1477. године: О. ЗИРОЈЕВИЋ, Цариградски друм од Београда до Софије (1459–1683), *Зборник Историјског музеја Србије* 7 (1970) 3–196, стр. 21–27, 155–156; Е. МИЉКОВИЋ-БОЈАНИЋ, *Смедеревски санџак (1476–1560). Земља. Насеља. Становништво*, Београд 2004, 119, 162, 178, 253. Околности деспотовог боравка у Баточини остају непознате као и његово тачно датовање. Видети и: А. КРСТИЋ, Деспот Стефан и Баточина.

⁹ Бенедикт је био син Николе од Дебренте и унук бана Бенедикта Химфија Старијег (+1380), који је током владавине Лајоша I Анжујског управљао бројним жупанијама, укључујући и оне на јужној граници. Као такав имао је значајно место у спровођењу угарске политике према Србији и Бугарској, где је, заједно са братом Петром, био и бан краткотрајне угарске бановине у Видину (1366–1369). Ни његов син Никола, иначе брат од стрица Стефана од Ремете, ни унук Бенедикт Млађи нису играли ни приближно тако значајну улогу у државној хијерархији и политичком животу Угарске. Племићки предикат носили су по свом замку Дебренте у Веспремској жупанији, али су, као и њихов сродник Стефан, држали и породичне поседе у Тамишкој и Крашовској жупанији у Банату. Зато се Бенедикт Млађи, који се у изворима јавља између 1385. и маја 1416. године, у неким документима среће и са предикатом „од Егерсега“ (сада Ерсег у румунском Банату). Није познато да ли је имао других јавних функција, осим оне у

тврђује већ познату чињеницу да је српски владар користио своје угарске фамилијаре и за одређене, првенствено војне послове у Србији, уколико се за то указивала потреба.¹⁰

Начин датовања употребљен у овим деспотовим дописима је таква да је немогуће утврдити када су они настали. Наиме, деспотово писмо Стефану Реметском упућено је из Београда 6. октобра (*octavo die festi beati Mychaelis archangeli*), али без навођења године. Четири писма деспота Стефана написана су у Београду 28. октобра 1417. године и послата у Сатмарску жупанију. Иако су у питању блиски датуми и исто место њиховог настанка, не може се на основу тога тврдити да и деспотово писмо Стефану Реметском потиче из исте године. Друго писмо, упућено Реметском и Химфију, написано је у Баточини „у прву среду после Духова“ (*feria quarta proxima post festum Pentecosthes*), такође без навођења године. Како су Духови покретан празник, који пада у недељу, педесети дан по Васкрсу, ни за то писмо се не може утврдити ни година ни датум када је настало. При одређивању ширег временског оквира за датовање поменутих писама мора се поћи од неколико чињеница. Прво, деспот Стефан је добио властелинства у Сатмарској жупанији у јулу 1411, а у њихов посед званично је уведен 13. септембра и наредних дана исте године.¹¹ Друго, иако се не зна од када је Стефан Реметски био у служби српског владара, познато је да је он био деспотов магистар товарника у Сатмару не само током 1417, него још увек и у мају 1421. године. Међутим, Реметски је умро највероватније недуго после тога, па је велико питање да ли је био жив (или активан) 6. октобра исте године.¹² У сваком случају,

служби српског деспота у Сатмарској жупанији. Био је ожењем Катарином де Surdis од Сердахела, са којом је имао пет синова и две кћери: F. PESTY, *Krassó* III, 163, *passim*; E. MÁLYUSZ ET AL., *Zsigmondkori oklevéltár* I–XII; P. ENGEL, *Archontológia* II, 100; IDEM, *Genealógia*, *Him rokonsága*, 2. tábla: *Himfi*; C. POPA-GORJANU, *Despre familiars și familiaritas*, 367–370.

¹⁰ *ИСН* 2, 324 (С. ЋИРКОВИЋ); P. ENGEL, *Ungarn und die Türkengefahr zur Zeit Sigismunds (1387–1437), Das Zeitalter König Sigmunds in Ungarn und im Deutschen Reich*, eds. T. SCHMIDT – P. GUNST, Debrecen 2000, 64. Угарске племиће у деспотовој служби помиње и његов биограф: Константин Философ и његов Живот Стефана Лазаревића деспота српскога, ed. В. ЈАГИЋ, *Гласник СУД* 42 (1875) (= фототипско издање прир. Ђ. ТРИФУНОВИЋ, Горњи Милановац 2004) 223–328, стр. 312, 319–320. Превод на савремени српски језик: КОНСТАНТИН ФИЛОЗОВ, *Живот Стефана Лазаревића деспота српскога*, превод и напомене Г. ЈОВАНОВИЋ, Београд 2009, 87, 96.

¹¹ L. THALLÓCZY – A. ÁLDÁSY, *Oklevéltár*, 52–55.

¹² У споровима који су настали у пролеће 1421. године између Реметских и њихових суседа око зајажавања реке Брзаве у Банату због изградње млина, у

преминуо је пре 17. марта 1424. године.¹³ Такође, мало је вероватно да је писмо Стефану Реметском настало већ 1411. године, свега три седмице пошто је српски деспот уведен у посед свог властелинства у Сатмарској жупанији. С друге стране, Стефанов рођак и колега у деспотовој служби Бенедикт Химфи од Дебренте преминуо је између маја 1416. и августа 1420. године.¹⁴ Деспот Стефан је крајем маја и

акту крашовских жупанијских власти од 26. априла као тужена страна наводе се само синови Стефана Реметског, Емерих, Ладислав, Никола и Франк. На основу тога је П. Енгел закључио како је Стефан Реметски умро пре наведеног датума: F. PESTY, *Krassó* III, 295; P. ENGEL, *Archontológia* II, 100; ИДЕМ, *Genealógia*, *Hím rokonsága*, 2. tábla: Hímfi. Међутим, из другог акта којег су 20. маја исте године издале власти Тамишке жупаније, види се да су се тада Стефан Реметски и његов син Емерих спорили око трошкова изградње воденичке бране са удовицом и децом Бенедикта Химфија од Дебренте: Т. ORTVAY – F. PESTY, *Oklevelek*, 566; I. BORSA – N. С. TÓTH, *Zsigmondkori oklevéltár* VIII (1421), Budapest 2003, 141, 161, nos. 449, 536. Као живог помиње га и краљ Жигмунд 2. маја 1421. године: L. THALLÓCZY – A. ÁLDÁSY, *Oklevéltár*, 67. Ипак, чини се да Реметски није поживео дуго после тога. Наиме, у неколико аката насталих између 15. новембра 1421. и 17. марта 1424. године помињу се искључиво синови Стефана Реметског. Додуше, за Реметског се у тим исправама изричито не каже ни да је покојни, али се то, примера ради, не наводи ни за њега ни за Бенедикта Химфија у једном документу од 22. марта 1424, насталом поводом поравнања у имовинском спору међу њиховим синовима: F. PESTY, *Krassó* III, 300–303; I. BORSA – N. С. TÓTH, *Zsigmondkori oklevéltár* VIII, 351, no. 1149; IX (1422), 179, 352–353, nos. 551, 1105, 1107–1108; T. NEUMANN – N. С. TÓTH, *Zsigmondkori oklevéltár* XI (1424), Budapest 2009, 151, no. 334.

¹³ Тога дана тамишки жупан Пипо од Озоре затражио је од удовице Стефана Реметског и његовог сина Емериха да једном Пиповом службенику у Сатмару надокнаде 150 форинти. Тај заменик коморника (највероватније се радило о краљевској комори соли, којом је Пипо Спано управљао годинама) био је јемац Стефану Реметском у неком пропалом послу, па је деспотов жупан насилно, двобојем извукао од њега поменути суму. На основу употребљених формулација стиче се утисак да је доста времена прошло не само од овог догађаја, већ и од Стефанове смрти (Tamen nec ipse Stephanus filius Petri vitacomite, nec vos decesso ipso Stephano filio Petri de suis bonis satisfaccionem impendissetis, inpendique non curaretis de presenti): Т. ORTVAY – F. PESTY, *Oklevelek*, 580–581; Т. NEUMANN – N. С. TÓTH, *Zsigmondkori oklevéltár* XI, 145, no. 322.

¹⁴ Бенедикт Химфи са тројицом синова жалио се краљу Жигмунду због убиства и пљачке једног његовог кмета са поседа Јако у Веспремској жупанији, па је угарски владар 9. маја 1416. године наложио Веспремском каптолу да заједно са његовим представником спроведе истрагу против окривљених племића: E. MÁLYUSZ – I. BORSA, *Zsigmondkori oklevéltár* V (1415–1416), Budapest 1997, 498, no. 1872. Тамишки жупан Пипо од Озоре је 20. августа 1420. године узео у заштиту сирочиће покојног Бенедикта Химфија, којима је управо рођак Стефан Реметски угрожавао права и наносио штету: Т. ORTVAY – F. PESTY, *Oklevelek*, 563–564.

почетком јуна 1412. године био у Будиму, што такође највероватније искључује и 1412. као годину када је писао своје баточинско писмо.¹⁵ Стога се деспотово писмо Реметском из Београда може сместити у временски распон од девет или највише десет година (1412–1420/1421), а оно послато из Баточине Реметском и Химфију у период од осам година (1413–1420). Овај распон би за баточинско писмо био и краћи, до октобра 1417. године, ако бисмо могли да тврдимо да су Стефан и Бенедикт Химфи прво заједно били деспотови представници у Сатмарској жупанији, а да је после Бенедиктове смрти на положају *comes*-а српског владара у Сатмару остао само Стефан од Ремете. Иако се оваква хронологија чини логичном, она ипак није дефинитивно потврђена изворима. Имајући у виду окупљање велике коалиције за обрачун са принцем Мусом у пролеће и рано лето 1413. године, у чему су биле ангажоване и угарске снаге предвођене Јованом Моровићким,¹⁶ није немогуће да је деспот Стефан у то време, средином јуна, рачунао и на помоћ својих угарских фамилијара из Сатмарске жупаније. Они су заправо имали баштинске поседе на подручју Баната, дакле у близини деспотове територије. На пример, у борбама у Србији и у одбрани Новог Брда у лето 1413. године били су ангажовани деспотови фамилијари Петар и Ђорђе Пошафи од Сера.¹⁷ Ипак, датовање тог документа у 1413. годину за сада остаје само претпоставка. Такође, постоји податак да је Стефан Реметски у јесен 1417.

¹⁵ „Прва среда после Духова“ била је 1412. године 25. маја, 1413. – 14. јуна, 1414. – 30. маја, 1415. – 22. маја, 1416. – 10. јуна, 1417. – 2. јуна, 1418. – 18. маја, 1419. – 7. јуна, 1420. – 29. маја и 1421. године 14. маја. Уп. www.ortelius.de/kalender/forme_en.php. За деспотов боравак у Будиму 1412. године видети: Т. ОРТВАУ – Ф. ПЕСТУ, *Oklevelek*, 471–472; Ј. РАДОНИЋ, Споразум у Тати, 157; М. ПУРКОВИЋ, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд 1978, 101–102; *ИСН* 2, 87 (Ј. КАЛИЋ); Е. ФИЛПОВИЋ, *Viteške svečanosti u Budimu 1412. godine i učešće bosanskih predstavnika, Spomenica akademika Marka Šunjića (1927–1998)*, Сарајево 2010, 285–306, стр. 288–296, 306.

¹⁶ О овим борбама видети: КОНСТАНТИН ФИЛОЗОФ, *Живот*, 304, 308; Ј. РАДОНИЋ, *Дубровачка акта и повеље I/1*, Београд 1934, 225–226; К. ЈИРЕЧЕК, *Историја Срба I*, Београд 1952, 344–345; Ј. РАДОНИЋ, Споразум у Тати, 163–164; Н. ФИЛПОВИЋ, *Princ Musa i šejh Bedreddin*, Сарајево 1971, 469, 506–514; *ИСН* 2, 87–90 (Ј. КАЛИЋ); Р. РОКАИ, *Istorija porodice Maroti, doktorska disertacija u rukopisu*, Београд 1983, 212–214; П. РОКАИ, З. БЕРЕ, Т. ПАЛ, А. КАСАШ, *Историја Мађара*, Београд 2002, 133–134; М. СПРЕМИЋ, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 61–62.

¹⁷ Њима су зато краљ Жигмунд и краљев дворски судија Симон Розгоњи 5. јуна, односно 27. јула 1413. године одложили рочишта у парницама које су се водиле пред судом „краљевог личног присуства“: DL 92426, 92427, 92428; Р. ENGL, *Archontologia* I, 377, II, 198; IDEM, *Ungarn und die Türkengefahr*, 64.

године био заузет у служби деспота Стефана, због чега није био у могућности да води своје послове пред судовима.¹⁸ Ипак, то не значи да се одазвао деспотовом позиву и да је у то време боравио у Србији, што би била снажна индиција за датовање баточинског писма у пролеће исте године. Наиме, као што је већ наведено, Стефан Реметски је у октобру 1417. године као деспотов магистар товарника боравио на његовим поседима у Сатарској жупанији.

* * *

Два деспотова латинска писма која овом приликом објављујемо чувају се у Мађарском националном архиву у Будимпешти (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) у серији Diplomataikai levéltár (=DL). Писмо упућено из Београда Стефану Реметском похрањено је под сигнатуром DL 56516, а оно послато из Баточине Стефану Реметском и Бенедикту Химфију Млађем под сигнатуром DL 56517. У даљем излагању документ DL 56516 означимо као Писмо I, а DL 56517 као Писмо II. Опис исправа дајемо према снимцима добијеним из Мађарског националног архива. Оба документа написана су на комадима папира правоугаоног облика, који су настали цепањем већих листова папира. На тај начин оба писма имају две равне, исечене ивице, и две неравне, искрзане. Писмо I, ширине између 22,3 и 22,6 cm и дужине која варира између 8 и 7,6 cm, има искрзану десну и горњу ивицу и равно сечену леву и доњу, док су код Писма II неравно исцепане лева и доња ивица, а сечене горња и десна ивица. Ширина Писма II креће се од 22,5 до 23 cm, а његова дужина од 8,5 до 7,7 cm. Оба писма била су савијена са горње стране по дужини, тако да ширина преклопа код Писма I варира између 0,7 и 1 cm, а код Писма II од 1,2 до 1,4 cm. Писма са тако савијеном горњом ивицом била су потом два пута пресавијена по ширини, и то на тај начин да је прво била пресавијена њихова десна, а затим лева страна. Писма су била запечаћена на исти начин, утиснутим печатима од црвеног воска, који су били причвршћени за папирне трачице провучене кроз преклопљене крајеве докумената. Будући да су печати били поломљени приликом отварања писама, на полеђини Писма I остали су само незнатни трагови печатења. Боље су очувани делови печата на полеђини Писма II, али се и поред тога не може реконструисати његов изглед. Ипак, пошто се ради о малом печату, пречника око 20 mm, чини нам се да је у питању исти или сличан типар какав се среће на другим деспотовим

¹⁸ Зато је тамашки жупан Пипо од Озоре наложио жупанијским властима Тамишке и Крашовске жупаније да му се одложе рочишта у свим парницама у којима је био заинтересована страна: T. ORTVAY – F. PESTY, *Oklevelek*, 539–540.

латинским писмима. То би значило да се око хералдичке представе кациге са волујским роговима у челенци налазио натпис, највероватније: + **господинь деспоть Стефань**.¹⁹

Оба документа исписана су једном врстом готичког курзива, који је у угарским канцеларијама био најприсутнији у периоду између 1380-тих и 1420-тих година. Иста врста писма коришћена је и у деспотовим исправама упућеним 1417. године ердељском бискупу и градовима у Сатмарској жупанији и, чини се, све их је писао исти писар.²⁰ Није, међутим, познато да ли је то био деспотов латински канцелар из Угарске Тома од Бућнафалве, или неко од његових нотара или писара.²¹ Писмо I исписано је црним, сада избледелим мастилом у седам, а Писмо II нешто тамнијим мастилом у шест редова. Текст краћег Писма II написан је у целини на горњој половини исправе. Прва два реда у оба акта представљају интитулацију. У Писму I они се налазе на средини горњег дела документа, а у Писму II ова прва два реда померена су улево и на горе, одмах испод горње ивице исправе. На полеђини оба документа, у средишњем делу, налазе се адресе, написане истим рукописом и мастилом као и текст писама. Испод адресе, које доносимо у наставку, на оба писма стоји ознака D, што би можда могло да се односи на пошиљаоца, деспота Стефана.²² Поред већ

¹⁹ О овом печату видети: А. Крстић, Писмо деспота Стефана Лазаревића, 136, са ранијом литературом.

²⁰ Једина латинска исправа деспота Стефана Лазаревића из невеликог очуваног корпуса његових „угарских“ докумената која није писана готичким курзивом, него читком готицом је уједно и једина која је написана на пергаменту и једина која није настала у Србији, већ у Будиму 15. јуна 1424. године: А. Крстић, Писмо деспота Стефана Лазаревића, 135.

²¹ Тома од Бућнафалве се као деспотов канцелар који је с поклонима путовао краљу Жигмунду у Немачку помиње у једном писму, датованом од стране издавача у период између 1422. и 1426. године: L. THALLÓCZY – A. ÁLDÁSY, *Oklevéltár*, 68–69; J. РАДОНИЋ, Споразум у Тати, 161. У латинској канцеларији српских деспота било је извесно више писара и нотара, како оних приспелих из Угарске, тако и из далматинских градова. Которанин нотар Никола де Архилупис се 1423. године наводи као писар деспота Стефана и господина Ђурђа, а потом је две деценије био латински канцелар српских владара: Š. LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike VIII*, Zagreb 1886, 253; K. ЛИРЕЧЕК – J. РАДОНИЋ, *Историја Срба 2*, Београд 1952², 363, 386; Д. КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ, О библиотеци Николе из Котора, канцелара на двору српских деспота, *Градски живот у Србији и Босни (14–15. вијек)*, Београд 2007, 311–315; M. СПРЕМИЋ, *Деспот Бураж*, 66, 164, passim.

²² Ипак, питање је чему би служила таква ознака писана руком писара на документу на коме је присутно прворазредно средство идентификације и аутентификације као што је отисак деспотовог печатног прстена?

поменутих трагова печата од црвеног воска, на полеђини оба документа постоје позније архивске белешке са старим сигнатурама²³ и савремени печати институција у којима су документи чувани: Библиотеке Мађарског националног музеја, Архив породице Калај, и Средњовековне збирке Мађарског државног архива са садашњим сигнатурама.

Оба документа припадају истом типу исправа – у питању су мандатна, наредбодавна писма, налози.²⁴ Као таква, она имају више заједничких карактеристика са другим наредбодавним латинским писмима деспота Стефана Лазаревића, али постоје и одређене разлике. Као и писма од 28. октобра 1417. године, деспотови дописи Реметском и Химфију започињу идентичном интитулацијом са девоцијом (*Stephanus Dei gracia dezpotus Rasscie*), која се незнатно разликује, у реду речи, од оне у писму његовим службеницима из 1424. године (*Stephanus Dei gracia Rasscie dezpotus*). Заједничко за ова три документа, и оно што их одваја од писама из октобра 1417. године, јесте то што је интитулација и визуелно издвојена од осталог текста, о чему је већ било речи напред. Будући да на писмима постоје опширне адресе, оба документа имају врло штуру инскрипцију (*nobis dilecte/dilecti*), што је, као и недостатак салутације, разлика у односу на друга деспотова писма овог типа. Кратка промулгација се уклапа у диспозитивни део (*presentibus vobis mandamus*), у коме се језгровито излажу деспотови налози дестинатарима да занатлију отпрате до куће и да обавесте деспота где се она налази, односно да се војнички припреме за одлазак са својим људством код деспота. Оба писма садрже световне санкције, али међусобно различите. У првом, дестинатару се прети да ће изгубити деспотову наклоност ако не изврши његов налог. У другом писму санкција је више наговештена, пошто се дестинатари упозоравају да неће моћи да се оправдају за неизвршавање наређења. О датуму је већ било речи, стога ћемо овде само напоменути да је он у оба писма формулисан у складу са угарском дипломатичком праксом. С тиме у вези је и употреба мађарског назива за Београд (*Albanandor*), што је учињено и у другим писмима српског владара упућиваним у Угарску.²⁵ Одсуство године је извесно последица чињенице да се пи-

²³ На Писму I: Fasc. I° No 81° Actorum Saeculi 1400 на левој и N 81 на десној страни исправе, а на Писму II, такође на левој страни: No 1069 Fas. 4. Seculi 1300. У горњем левом углу на полеђини обе исправе постоје ознаке F 4, односно F 3.

²⁴ О овом типу докумената видети: Н. ПОРЧИЋ, *Дипломатички обрасци средњовековних владарских докумената: српски пример*, докторска дисертација у рукопису, Београд 2012, 282–288, 343–346.

²⁵ У угарским документима све до краја средњег века користило се више варијанти мађарског имена за Београд: Nandoralba, Albanandor, ређе Nándorfejevárg. Прва два назива настала су делимичним превођењем латинског Alba

смима преносио налог који је требало одмах извршити, те стога није ни било предвиђено њихово трајно чување.

Текст и превод писма I (DL 56516)²⁶

Stephanus, Dei gracia |2| dezpotus Rasscye, etc.

|3| Nobis dilecte, presentibus vobis mandamus, quatenus visis presentibus magistrum campanari Hans nomine |4| Tewtunicum causa nostre dilectionis usque domum suam cum bonis hominibus et familiaribus vestris |5| assequi facere debeatis. Et si dilectionem nostram ulterius speraretis habere, aliud facere non velitis. |6| Preterea domum eiusdem magistri rescire faciendo, quod si nobis placuerit, invenire valeamus. Scripta |7| in Albanandor, octavo die festi beati Mychaelis archangeli.

На полеђини: Egregio militi magistro Stephano filio Petri, comiti nostro de Zathmar, nobis dilecto.

Стефан, милошћу Божијом деспот Рашке, итд.

Драги наш, овим (писмом) вам наређујемо, када га будете видели, да сте због наше љубави дужни да мајстора звоноливца Ханса званог Немац²⁷ са вашим добрим људима и фамилијарима²⁸ отпратите

Bulgarica, а трећи је потпуни мађарски облик, такође у значењу „Бугарски Београд“. Мађари су тако звали град од времена свог досељавања у Панонски басен крајем IX века, када је Београд био под бугарском влашћу: P. ENGEL, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895–1526*, London–New York 2001, 4; уп. А. КРСТИЋ, Краљ Жигмунд у Борчи, или када је и како Београд предат Угрима 1427. године?, *Историјски часопис* 61 (2012) 115–127, стр. 119, 122–123. О Београду као престоници деспота Стефана видети: Ј. КАЛИЋ-МИЈУШКОВИЋ, *Београд у средњем веку*, Београд 1967, 82–101.

²⁶ Користим ову прилику да се захвалим колегама др Невену Исаиловићу, научном сараднику, и доц. др Небојши Порчићу, као и Драгани Кунчер, са којима сам се консултовао током рашчитавања ових писама и око појединих формулација превода.

²⁷ Нису нам познати други подаци о овом немачком занатлији. Термин „campanarius“ означава и звонара и звоноливца, али је далеко вероватније да је Ханс био мајстор који је израђивао звона. Судаћи према крајње штурим подацима које пружа деспотово писмо, могло би се закључити да је он једно време боравио у граду Сатмару или негде другде на деспотовим поседима у Сатмарској жупанији. Претпостављамо да је био ангажован на изради звона, и да је по завршеном послу намеравао да се врати својој кући. Можда је живео у некој од бројних немачких насеобина на простору Трансилваније. Иначе, немачки досељеници у Сатмару имали су своје привилегије од владавине Андрије II (1230) и до краја средњег века задржали су значајну улогу као грађани, предузетници и рудари у Сатмарској жупанији. Видети: F. MAXAY, *A középkori Szatmár megye*, 67–72.

²⁸ Превод би могао гласити и: „са вашим добрима, људима и фамилијарима,“ уколико се мислило на кола, коње, храну и друго потребно за транспорт

до куће. И ако се надате нашој будућој љубави, другачије нећете желети да учините. Осим тога, постарајте се и да сазнате (где је) кућа тога мајстора, да бисмо, ако изволимо, могли да га пронађемо. Писано у Београду, осмог дана од празника светог арханђела Михаила.

На полеђини: Племенитом витезу²⁹ магистру Стефану, сину Петра, нашем жупану у Сатмару, нама драгом.

Текст и превод писма II (DL 56517)

Stephanus, Dei gracia |2| dezpotus Rasscye, etc.

|3| Nobis dilecti, presentibus vobis mandamus, quatenus mox visis presentibus, vos exercitualiter promptuare |4| debeatis, et promptos vos conservetis, ut per alias literas nostras ad nos venire valeatis bene |5| promptuando, (прецртано: Scpta) et postea nobis imputare non possitis, quod vobis non intimassemus. Scripta in Bathochyna |6| feria quarta proxima post festum Pentecosthes.

На полеђини: Nobilibus viris magistris Stephano filio Petri et Benedicto filio Heem, comitibus nostris de Zathmar, nobis dilectis.

Стефан, милошћу Божијом деспот Рашке, итд.

Драги наши, овим (писмом) вам наређујемо, одмах када га будете видели, да сте дужни да се војнички припремите, и да останете приправни, како бисте (по добијању) другог нашег писма код нас могли доћи добро опремљени, и после нећете моћи да нам пребаците како вас нисмо обавестили. Писано у Баточини у прву среду после Духова.

На полеђини: Племенитим мужевима, магистрима Стефану, сину Петра и Бенедикту, сину Хима, нашим жупанима у Сатмару, нама драгим.

поменутог Ханса до његове куће. О „добрим људима“ видети: Ђ. БУБАЛО, „Добри људи“, *Лексикон српског средњег века (= ЛССВ)*, прир. С. ЂИРКОВИЋ – Р. МИХАЉЧИЋ, Београд 1999, 161–162. О појму фамилијара у средњовековној Угарској: Р. ENGEL, *The Realm of St Stephen*, 126–128; М. RADY, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, Houndmills – New York 2000, 7–8, passim; А. КРСТИЋ, Писмо деспота Стефана Лазаревића, 140–141.

²⁹ Као и његов стриц Бенедикт, отац Петар, те брат од стрица Никола, и Стефан Реметски је постао витез на двору (miles aulae regie), изгледа током последње деценије XIV века: С. ПОРА-GORJANU, *Despre familiares și familiaritas*, 367, 369–370. О витезовима у средњовековној Угарској: М. RADY, *Nobility*, 126–131; Р. ENGEL, *The Realm of St Stephen*, 146. Деспот Стефан је такође постављао витезове из редова угарских племића који су били у његовој служби: КОНСТАНТИН ФИЛОЗОФ, *Живот*, 312; С. ЂИРКОВИЋ, „Витез“, *ЛССВ*, 83–84.

Aleksandar Krstić

**TWO UNPUBLISHED LATIN LETTERS
OF DESPOT STEFAN LAZAREVIĆ**

Summary

The paper presents the critical edition of two short, previously unpublished and in Serbian historiography unnoticed letters of Despot Stefan Lazarević (1389–1427). The documents are preserved in the National Archives of Hungary in Budapest (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai levéltár), shelfmarks DL 56516 and 56517. The letters were sent between 1412 and 1420/1421 to István Remetei and Benedek Döbröntei, representatives (*comites*) of the Serbian despot on his estates in Szatmár County in Hungary. The Serbian ruler received these estates from the Hungarian King Sigismund of Luxembourg in 1411. By the first letter, sent from Belgrade, Despot Stefan orders Remetei to organize the transportation of a craftsman, the bellfounder Hans “The German”, to his home. The despot's second letter, dated in Batočina, contains the oldest known information about this settlement in the Morava valley in Serbia. By this letter, Despot Stefan orders Remetei and Döbröntei to conduct military preparations and to be ready to join him with their men when he summons them. This document confirms the testimony of other sources that Hungarian familiars were used by Despot Stefan for his needs in Serbia, primarily for wars against the Ottomans.

Keywords: Despot Stefan Lazarević, Belgrade, Batočina, Pomoravlje (The Morava valley), Szatmár (Satu Mare), Himfi Remetei István, Himfi Döbröntei Benedek.

Чланак примљен: 1. октобра 2014.
Чланак прихваћен: 27. марта 2015.